Б. АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ

ЛИЦАРІ „АБСУРДУ“

ДРАМА НА 4 ДІЇ

Видавництво „ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ“

Б. АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ

ЛИЦАРІ „АБСУРДУ"

ДРАМА НА 4 ДІЇ

Постановою Вищої Науково-Репертуарної Ради Головполітосвіти Н. К. О. п'єса дозволена до вистави.

Видавництво „ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ"

Харків, 1924

Вперше друковано
в місячнику
„ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ“
ч. 8.

Літографія - Друкарня
„КНИГОСПІЛКИ“
Нетеченська наб., 14.
Д. У. Д. Харків, № 5154.
Зам. 2675. Т. 1000

ДІЄВІ ОСОБИ.

1.	Андрій.	Партійні товариші.
2.	Марійка—наречена Андрія.	
3.	Катря—партійна товаришка з лівим напрямком.	
4.	Петро—близький товариш Андрія.	
5.	Віталій—молодий фершал.	
6.	Климко—фабричний робітник.	

7. Тюрінов—російський громадський діяч середніх літ.
8. Ніна—курсистка, товаришка Марійки.
9. Сільва—божевільна галицька дівка.
10. Галицький дід.
11. Молодиця—галичанка.
12. Галицький хлопчик.
13. Дівчина—галичанка.
14. 1-ий офіцір російської армії в Галичині.
15. 2-ий офіцір » » » »
16. Малахов—штабс-капітан рос. армії.
17. Взводний рос. арм.
18. Полонений січовий стрілець.
19. Ординарець Андрія.
20. Скалка—отаман гайдамаків.
21. Паливода—гайдамацький сотник.
22. Значковий от. Скалки—російський офіцір петлюрівської армії.
23. Дід.
24. Баба.

Гайдамаки, парубок-повстанець, селяне-повстанці проти УНР.

ДІЯ І відбувається в 1910-х роках у Катеринославі;

ДІЯ II — в перших місяцях 1917 р. в Галичині, окупований російською армією;

ДІЯ III — влітї 1917 р. у Київі (часи Центральної Ради й проголошення першого Універсалу);

ДІЯ IV — напровесні 1919 р. на Поділлю (час відступу петлюрівців з Правобережжя до Галичини й внутрішніх заколотів у середині УНР).

ДІЯ І

Кімната Андрія, яка служить разом місцем конспіративних зборів. Просто двері до передпокою, в правому кутку ширма, за нею двері в сусідню кімнату, де улаштовано конспіративну друкарню. В лівому кутку — шахва, проти неї стіл, канапа, стільці.

Стіни прибрані рушниками й малюнками, хоч взагалі вигляд кімнати неохайний. Вікна щільно замкнені й завішані темними завісами; кожний дзвонок з-надвору вносе турботу й хвилювання присутнім.

Ява І

Андрій і Петро сортирують допіру видруковані прокламації й наводять у кімнаті лад.

Андрій. Ну, нарешті, кінець. Будемо росподіляти по районах.

Петро *(потягаючись)*. Ех-хе-хе-хе-хе-е-е!.. Хай його маму мордує — спати хочеться.

Андрій. Нічого — виспишся ще.

Петро. Та що ж? Після трудів праведних не гріх буде й завалитись до завтрішнього ранку.

Андрій. Шрифт зібрав? Однеси зараз же на горіще; візьми й папір туди ж.

Петро. Ето можно, почему нєт. *(Виходячи за ширму)*. Хіба відтіля спуститись до Макара за ковбасою та парочкою огірків, бо щось черево починає протестувати.

Андрій. Не заважить. *(Навздогін)*. Купи разом і цигарок коробку. *(Петро зникає)*.

Андрій *(один, потираючи руки)*. Чудесно!.. Завтра ми дамо їм свою відповідь; ми нагадаємо їм, що ми все ж існуємо. Хай знають, що, хоч на послугах їм і інертність робітничих мас, і державний апарат з поліцією, суддями, військом, і їхня мораль, право, закон, але під ними повільно виростає нова сила, яка своїм народженням і ростом віщує їм кінець... *(Замислившись)*. Росте й набірає сили, свідомости пролетаріят. Стремління пануючих до наживи, їхнє безоглядне здирство та визиск лише збільшують його міць, а голод, хвороби, злидні поглиблюють класову свідомість і штовхають думки мілійонів на єдиний революційний шлях... *(Дзвінок в дверях. Андрій, здрігнувшись від несподіванки, йде одчиняти)*.

Ява II

Входить Марійка. Обличчя нервово-веселе; часом раптом впадає в тугу й знову робиться бадьорим. Нервовою ходою йде по кімнаті й підходить до столу.

Марійка. Здоров! (*Роздивляється покладені прокламації*). Скінчили вже? Даси мені з півсотні—я заберу з собою. (*Взявши з купи примірника, читає, Андрій тим часом прибірає роскидані речі й заносить за ширму*).

Андрій. Клятого Петра чорт поніс у крамницю, а тут шрифт ще не весь сховано.

Марійка (*кладучи прокламацію*). Добре... Андрієве перо? (*Дивиться на нього довгим глибоким поглядом*).

Андрій. Так, моє. (*Марійка рішучою ходою підходить і гаряче цілує в чоло*).

Марійка. Гарно, мій любий! (*Одірвавшись від думки*). Помешкання знайдено? Де відбудуться збори?

Андрій. Там же. Товариші повинні бути вже попереджені.

Марійка (*одійшовши в куток, сідає глибоко замислена*). Товариші... збори, відозви, прокламації.., страйки, конспірації... (*до Андрія*) а кінець коли?

Андрій. Чудна ти. Чому кінець?

Марійка. Я хочу знати, де та остання точка, котрої ми прагнемо. Чи так і вся вічність: збори—прокламації, прокламації—збори, страйки і т. д. і т. д.—якесь зачароване, мертве коло.

Андрій. Марійко! Я дивуюсь тобі. Коли б се сказав якийсь обиватель, крамар, урядовець—се було б зрозуміло, але від тебе... се, принаймні, незрозуміло та й взагалі якось надто дивно...

Марійка (*саркастично*). «Дивно»? (*Обурено*). Та ти розумієш, що я задихаюсь у мертвячині всієї нашої праці, всього нашого існування! Збори, відозви, конспірації, помешкання—а життя?. Де воно? Де ж щось стале, де реальні наслідки нашої роботи? Де? Скажи мені, де ж наше, іменно наше, а не партійне життя?!

Андрій. Життя—се перш за все боротьба. Так було, так єсть, так буде...

Марійка. Навіть і тоді, коли прийде сей самий соціялізм?

Андрій. Навіть і тоді. Соціялізм не буде тим, чим єсть саж для свині. Життя без боротьби—се не життя. Візьми ти: відколи живе людство, воно бореться за своє існування; мало того: намагаючись бути паном землі, воно бореться зо всім, що стоїть йому на перешкоді до опанування землею, водою й повітрям; в самій своїй гущі воно переживає класову боротьбу. За соціялізму, коли не стане класів, не буде нерівности, зникне разом і класова боротьба, але хіба ти думаєш, що зникне тоді чи взагалі коли-небудь сама-то боротьба?

І при соціялізмові буде боротьба, хоч би вже з тою природою... навіть се буде, може, гострішою й лютою боротьбою, бо всі сили, всі знаття, вся енергія, які витрачались досі на знищення один одного, будуть направлені по одній лінії—на опанування природи.

Боротьба—се неминучий фактор людського життя.

Марійка. Хай буде так, але всяка боротьба тільки тоді приємна, тільки тоді вона дійсно являється складовою частиною твого життя, коли вона дає якісь певні наслідки. Наша ж боротьба... а наша все їдно, що об стіну горохом. Товчемося на одному місці; розбиваємо, довбаючи непорушні скелі, свої голови, шматкуємо свої нерви, а вихід, вільне повітря де? Їх немає... *(Стук у двері. Голос: «разрєшітє». Андрій хуткиш поглядом обдивляється кімнату; помітивши купу прокламацій, ховає їх за ширмою).*

Андрій *(про себе).* Хто б се міг бути? А двері й забув замкнути. *(До дверей).* Прошу заходити.

Ява III

Входить Тюрінов. Спокійна, самовпевнена постать; під пахвою купа книжок.

Тюрінов. Здравствуйтє, Андрєй Ніколаєвіч. Должен бил проходіть мімо вас і рєшіл занєсті обєщанноє *(передає книжки).*

Андрій. Красно дякую.

Тюрінов. Вот второй том «Капітала», «Экономические очерки» да єщє коє-какая мєлоч.

Андрій. Прошу сідати. Ви, здається, незнайомі?

Тюрінов *(простягаючи Марійці руку).* Тюрінов.

Андрій. Далеко простували зараз?

Тюрінов. Как ви сказалі? Я не понял.

Андрій. Далеко лі шлі?

Тюрінов. Чудак ви, єй-богу, Андрєй Николаєвіч! І что вам за охота ломать свой язик і видумивать такіє слова, что нужно єщо посідєть над ними, пожалуй, с санскрітскім словарьом, чтоби разобрать; вєдь гораздо би проще било сказать на общепрінятом: і вам, наверноє, легчє, і мнє понятнеє.

Андрій. Ну, чи легше мені, чи ні—ви за грамотних не росписуйтеся, а що ви не розумієте мови того народу, серед якого живете й працюєте, то що ж?.. Мені здається, що для вас, як для громадського діяча, се надто велика недостача.

Тюрінов. Полно-тє, Андрєй Ніколаєвіч, так і знал, что ви опять со своєй «мовой» чуть лі нє на стєну полєзєтє: всьо мова да мова, а зачєм, кому і для чего сдалась ета самая «мова»? Вєдь, єслі будєм говоріть серйозно, то всьо ето: і, ваш язик, ізвестний только лішь небольшой кучкє людей, і етот самий пресловутий украінскій вопрос, інтєрєсующій

несколько дєсятков молодих фанатіков—всьо ето, как ні хотітє, по суті своєй—абсурд. Но для чего он?

Андрій. Бачите, кожна ідея, поки вона ще не перетворилась в реальність, поки ще не стоїть на черзі сьогодняшнього дня, єсть або, краще сказати, здається абсурдом. І так—скрізь: чи візьмете науку, мистецтво, політику, однаково—доти, доки ідея не перейшла в життя, в маси, доки оборонцями її являються лише одиниці—для загалу вона буде химерою, абсурдом. Але прийде час, коли вона зреалізується, перейде в правило...

Марійка *(яка весь час сидить похмура, мовчки зиркаючи на бесідників)*. Коли знайдуться такі, що оплюють її, опошлять...

Андрій. Може, навіть і так: оплюють її... *(Вертаючись до своєї думки)*... Тоді вона загубить свою химерність...

Марійка *(мрійно)*. Загубить красоту абсурду...

Андрій *(здивовано подивившись на неї)*. Можливо й це...

Марійка *(протяжно-сумно)*. Зітреться між порохом буднів...

Андрій *(енергійно)*. Але натомісць повстане новий абсурд, нова ідея!..

Марійка. З новими лицарями абсурду...

Тюрінов. Да, ето, конечно, всьо так... но, знаєтє лі, лішнеє оно всьо-такі... *(Хутко вийнявши годинника, дивиться)*. Ах, боже мой, я уже засідєлся у вас, нужно спєшіть. До свіданія *(тискає руки й виходить)*.

Андрій *(провівши його до дверей)*. Ну, як тобі подобається цей «екземпляр»?

Марійка. Я назвала б його на «общепрінятом» «іскопаємим», але, на жаль, їх надто багато в наші дні, тому він не уявляє собою нічого дивного.

Андрій. Так... *(Дзвінок у дверях)*. Кого це ще несе? *(Іде одчиняти. В дверях чути голос Андрія: «А, товаришка Ніна! Прошу»)*.

Ява IV

Ніна. Добридень, Марійко, і ти тута; давно вже тебе не бачила.

Андрій. Сідайте, товаришко Ніно. Як справи, що робите тепер? *(Сідають)*.

Ніна. Та як вам сказати—ні добре, ні зле. Бігаю по уроках, лаюсь з учнями, з батьками, з сестрами... *(Раптом пригадавши)*. А оце вчора трапилась у мене цікава історія з батьком одного мого учня. Принесла якось я своєму учневі «Кобзаря»; хлопчина зацікавився, попросив принести ще щось подібне. Я принесла йому де-що Грінченка. Батько ж його, акцізний чиновник, потрапивши випадково на предмет захоплення свого синка, прочитав мені саму серйозну нотацію.

Андрій. Не подобалось, що читає «бесполєзниє кніжкі?»

Ніна. Де ви бачили! Коли б ще це, то ще нічого, а то діло перескочило на політичний грунт. «Неужелі,—каже мені,— Ніна Алексеєвна, вас інтересуют еті глупиє хахлацкіє кніжонкі, что ви їх рекомендуєте, да єщо і самі пріносітє моєму сину?» Я відповіла, що твори Грінченка—далеко не «глупая кніжка» та й взагалі в українській літературі можна знайти досить багато гарних річей, але, що ж би ви думали?— «Я удівляюсь вам,—каже,—і ви єщо імєєте охоту заніматься етімі пустяками! Ведь всє еті ваші українскіє кніжкі да і вообще всьо ето так називаємоє українофільство ілі даже, лучше сказать—хахломанія єсть такая єрунда, которая ні к чему нє прівєдьот, кромє вреда, внося глупиє размишленія в уми молодежі да создавая єщо одін козирь врагам могущества Россії... Нє угодно лі вам, Ніна Алєксєєвна, получіть за мєсяц деньгі і больше нє пріходіть»...

Андрій. Цікавий малюнок, хоч на полотно бери... Два типа: громадський діяч, мало не революціонер Тюрінов, і, мабуть, щирий чорносотенець—акцізний чиновник... Протилежні полюси російського громадянства. І ось парадокс контрастів: коли вони підходять до українського питання—зливаються в один міцний, одностайний ворожий нам кулак...

Марійка. І хіба се одиниці таких? Всі вони, всі,—візьми російського есдека, есера, кадета, чорносотенця,—всі вони знають тільки одно: «нє било, нет і бить нє может». Для них всі наші культурні змагання, наші скарги, наші болі, наші переживання—лише «єрунда, глупость, фантазія»...

Ніна. ...Коли не німецькі марки та австрійські крони.

Андрій. Так, в цьому наше нещастя, що всі наші політичні друзі й недрузі, коли підходять до цього клятого українського питання, стають одностайними нашими ворогами. Ми для них являємось мамутами, дінозаврами доісторичної епохи, якимсь жартом історії занесені в двадцятий вік. Нас і нашого минулого з сучасним і майбутнім у них немає,— єсть лише «вигадка, абсурд, дурниця». В цьому й полягає трагедія нашої боротьби, що ми належимо до недержавної нації і, крім соціяльного визволення, ми прагнемо також і знищення кайданів національного гніту. І в той час, коли серед своїх соціяльних змагань ми находимо собі спільників і товаришів в російських революційних колах,—в національних ми лишаємось сами.

Марійка *(саркастично відбиваючи кожне слово)* ...Лицарями абсурду, оборонцями опереточної мрії, якій, по їхніх словах, сама історія давно вже підписала патент на смерть...

(Кілька хвилин гнитюча тиша; всі сидять мовчки похмурі, кожний з своїми думками. Марійка, одкинувшись на спинку канапи, перебірає пальцями подушку).

Марійка *(раптом)*. А проте... Чорт з ним! Геть нудьгу! Абсурд так абсурд, що таке!—В абсурді тільки й єсть краса

життя. Правда, Ніно? *(Підводиться й нервовими кроками ходить по кімнаті).* Знаєте, єсть гарні такі слова *(декламує):*

«І настане той час,
Що в тобі, краю мій,
Вже не знатимуть слова—неволя,
А по рідних хатах
І по рідних степах
Пануватимуть щастя і воля!»...

Ось зараз, в цей час, здається гарною, чарівною, неможливою мрією, а прийде він... і... *(важко зітхнувши)* стане, мабуть скучно. Доведеться вигадувати новий абсурд...

(Стук за дверима; чути голос Петра й кроки кількох людей).

Ява V

Входить Петро з пакунками в руках, за ним трохи згодом Катря, Климко й Віталій.

Петро. Ну, ось і всю братію навів. Так сказать, у світі побував. І людей показав і себя посмотрел, чи то пак, тьфу! Людей побачив, хай вони вам сказяться!

(Кладе на стіл пакунки й витягає з них шматок ковбаси та огірок; під час дальнішої балачки ходить з набитим їжою ротом і їсть).

Андрій. Добридень, товариші, прошу сідати. *(До Петра).* Куди тебе чорт поніс?

Всі *(сідають на канапі, стільцях та кріслі).* Доброго здоров'я.

Ніна *(до Андрія).* Вибачте, товаришу Андрій, я мушу зараз іти; можна вас просити на пару слів?

Андрій. Прошу, товаришко. В чому річ? *(одходять удвох убік кімнати).*

Ніна *(сором'язливо).* Я дуже перепрошаю, товаришу Андрію, але... мене примушують обставини... будь ласка, коли можете, позичте три карбованці. Двадцять п'ятого цього місяця я поверну...

Андрій *(виймаючи гроші).* Прошу, товаришко, прошу... що там—хоч і тридцять п'ятого, не турбуйтесь. Дурниця.

Ніна *(ховаючи гроші).* Щиро дякую. *(До останніх).* До побачення, товариші!

(Де-хто відповідає: «всього кращого». Ніна виходить. Якийсь час мовчанка; одні розглядають на столі книжки, инші сидять замисслившись. Катря ходить по кімнаті, наспівуючи «Дубінушку»).

Андрій. Я закликав вас, товариші, взяти прокламації, які ви повинні негайно поширити по всіх робітничих районах. Це буде наша відповідь на арешти з приводу останньої забастовки.

Петро *(підійшовши до Катрі).* З перцем, товаришко Катре.

Катря *(посміхаючись)*. Що з перцем—ковбаса?

Петро *(здивовано дивиться на шмат ковбаси, що тримає в руці)*. Яка ковбаса?

Катря. Та яка ж—та, що їсте.

Петро Та, що їм?.. Нє-є-є, товаришко—прокламація з перцем, ось тільки почитайте.

Климко *(чухаючи потилицю)*. Та вони вже, сукини сини, до наших прокламацій поспішили нам дати доброго перцю.

Катря. Ха-ха-ха-ха... Ось, бачите, Петре—вам би треба отого перцю покуштувати, тоді б, мабуть, загубили апетит зовсім до всякої страви, навіть без перцю.

Андрій. Ми вже з Петром росподілили їх. *(До Петра)*. Роздаси так, як ми намітили. Не забудь, до речи, дати й те, що з Харкова одержали.

Петро. Ето можно, почему нєт; ходім, братія. *(Всі, за винятком Андрія та Марійки, йдуть за ширму в сусідню кімнату. Чути голос Петра: «Ей, не напірайте, товариші: Вітька, на ногу наступив! Каналія! А ну, осади которий там»)*.

Марійка *(прокинувшись від задуми, до Андрія)*. Ну, буду йти... Давай літературу.

Андрій. Так хутко?

Марійка. Треба на завод у гурток; сьогодні моя там черга занять.

Андрій *(збірає з столу та шахви літературу)*. Маєш все.

Марійка. Дякую, прощай.

Андрій. Марійко... коли прийдеш назовсім?

Марійка. Коли?... *(Довгим, глибоким поглядом дивиться Андрієві просто в-вічі)*. Не знаю. Бувай здоров *(хутко виходить)*.

Андрій *(один)*. Так... *(Обличчя нервово-холодне, міцно зубами стиснута мука; байдужими руками міцно тре чоло)*... «Не знаю»... *(Одривчато)*. Так.

Ява VI

Віталій *(виходить з-за ширми з літературою, яку загортає в папір)*. Я вже йду. *(До Андрія)*. А товаришки Марійки вже немає? Сьогодні її черга на заводі заніматись з нашим гуртком.

Андрій. Вона допіру пішла вже на завод.

Віталій. Чудесно, я дожену її на візникові. Мені теж треба туди до Конюховича. Прощай *(пішов)*.

Ява VII

Петро, Катря, Климко входять з-за ширми з сувоями літератури.

Петро. Ну, слава тобі, господи, ублаготворив алчущих і жаждущих!

Катря. Ви, Петре, здається, більше ублаготворились своєю ковбасою: я думала до завтрішнього обіду будете її запихати.

Петро. «Писано бо єсть, товаришко Катре: нє о хлєбє єдіном жів буде чоловік»—треба й ковбаси покуштувати.

Катря. Ну, хай вам біс з вашою ковбасою. Дайте краще що-небудь, у віщо б я могла загорнути літературу.

Петро *(иронично-безпорадно)*. Що ж вам дати? *(Оглядається навкруги)*. Хм... нічого не вигадаєш... Ага-а-а... придумав! *(Іде хуткими кроками за ширму, відкіля виносить старі штани)*. Ось вам, люба Катрусю, сама певна схованка.

Катря. Що ж я буду з ними робити--не в кишені ж запихати прокламації.

Петро. Ех, ви! Не хитроумная. Ось як треба ховати нелегальщину! *(Бере у Катрі сувій і спускає в одну штанину; потім охайно загортає штани)*. Бачите, що вийшло? Ніяка чортяка й носом не поведе *(передає Катрі)*.

Катря. Вам, Петре, за конспірацію медаль варто видати. *(До Андрія)*. Слухайте, Андрію, у вас давно Євген був? Забрав, розумієте, мою «Політичну економію» й не повертає.

Андрій. Давно вже. Мене взагалі, треба сказати, чимало дивує цей Євген. Належати до організації й не ходити по два, по три тижні, це, знаєте, якось не личить, та й взагалі вся його поведінка мені уявляється якоюсь чудернацькою, коли не підозрілою.

Катря. Ми, Андрію, здається, сходимось думками на цей раз. Виплеканий син катеринославського поміщика... що може бути у нього спільного з нами, з нашим ділом?..

Климко. Яке, кажуть, коріння—таке й насіння. Те, що вийшло з панських пелюшок, я думаю, навряд, щоб воно було за нас.

Петро. Да-ас... Яблучко від яблуньки недалеко падає...

Андрій *(до Климка)*. Маєте сказати що більшого, товаришу Климко?

Климко. Та знаєте, дивно мені було якось бачити, як ото, коли була забастовка, так раз увечері, мені так показалось, ніби на чорний хід з кватирі нашого директора вийшов товариш Євген.

Петро. Да-а-а... пікантная історія...

Катря. А й справді, товариші: під час всього перебування Євгена між нами, завсігди здавалось просто неймовірним, що Євген, сей виплеканий, елегантний поміщицький син, раптом сидить з нами, на наших зборах, в одній з нами кімнаті... з нами, котрі, здається, нічого спільного з ним не мають. Та й, дійсно,—ну що могло бути спільного в сина, батько котрого володіє землею десятин в триста, з синами слюсаря, коваля, безземельного волинського мужика та байстрючки!

Андрій. Рекомендації не завидні, але й фактів немає; проте треба бути з ним обережним. А ви, товаришу Климко, все-таки поглядайте за директорським будинком.

Климко. Та я після того не раз уже придивлявся, та щось нічого більше не помітив.

Андрій. Товаришко Катрю, постарайтесь дістати ще трохи паперу та намацайте грунт серед залізничників. *(За дверима чути поспішну ходу).*

Ява VIII

Вбігає засапавшись Віталій.

Віталій *(говорить похапцем)*. Товариші, біда! Бондарчук засипався. Заводський гурток накрила поліція... Конюхович утік, товаришку Марійку заарештовано... *(Андрій встає збентежений).*

Андрій. Що? Марійку заарештовано?! Ні, ні—не може бути!..

Віталій. Я врятувався лиш тим, що спізнився. За п'ять хвилин до мого приходу в наше помешкання війшла поліція... Мене Іван попередив перед брамою.

Петро. Не инакше, як діло рук товариша Євгена...

Андрій *(про себе)*. Заарештовано... Марійки... немає. *(Широко росплющеними очима важким поглядом дивиться перед себе в одну точку).*

Тихо падає завіса.

ДІЯ II

Убога хатина галицького селянина. Просто двері, в правому кутку піч, біля неї сидить дід, молодиця та двоє дітей: хлопчик років 5—6 і дівчинка 4-х. В лівій стіні вікно, проти нього стіл, по боках ослони. Ніч. Крізь вибиті шибки, де-не-де затулені подушкою та ганчірками, пробивається сяйво місяця, яке освітлює роскидані по кімнаті речі й наводить ще більший сум на весь неохайний, запустілий вигляд хати. Знадвору чути часом далекі вибухи гармат та гомін салдатів.

Ява I

Дід. Велику кару послав бог на наш нещасний нарід. Ось день минув, настала ніч і знову прийде день, а просвітку немає... Три роки ревуть гармати, важкі кулі дряпають святу землю, червона злива добре вже зросила поля Галицької землі... Кінця не видко... Багато полягло й наших і їхніх, а скільки ще поляже!... Не багато батьків побачуть старечими очима любих синів, цей цвіт Галицької землі, не багато матерів пригорне їх знову до свого серця...

Молодиця. Ой, лишенько, лишенько!.. Де се тепера ся обертає Юліан?... Може, досі чорні круки видряпали стрілецькі очі... *(тихо плаче)*.

Хлопчик. Мамцю, а чи хутко поверне татусь? Пам'ятаєш, він обіцяв мені привезти з війни московську шапку... *(замислився)*. А, може, ще не здобув, то, й ся затримав...

Дівчинка. Мамцю, їстоньки хо-очу!..

Молодиця. Чим же вас, голуб'ятоньки мої, нагодувати, коли клята війна сама все з'їла за нас.

Ява II

Вбігає Сільва. Простоволоса, розстьобнута свитина, з голови сповзає хустина, очі блукаючі, божевільні, несамовиті рухи.

Сільва. Слава Ісусу, шановне панство!

Дід. Во віки слава.

Сільва. Що, чекаєте? Чекаєте, га? Кажіть. Чули-сте, кажіть!... Чекайте-но, чого ж так темно? Чому не горять смолоскипи, чому не палахтить червона ватра?... Одже ж весь світ горить! Вся земля червона... від проміття пожеж... від крови!.. людської крови... Все червоне! Чули-сте: все, все, все! І ті жовніри, коні, гармати, фіри, лани... і ви,—всі

червоні!.. Бо на вас кров! Тямите—людська кров!.. Червона, червона... як сокільські прапори... Ха-ха-ха-ха-ха... Прапори мають, військо йде, музики грають... *(Співає).*

«Гей,там на горі Січ іде!
Гей, малиновий стяг несе!
Гей, малиновий»!..

Ха-ха-ха-ха... А по коліна кров, далі глибше, більше, ширше... Простір! Червоний безмежний простір! Ха-ха-ха-ха-ха!..

Молодиця. Сільво, схаменися... посидь трохи, спочинь.

Дід. Бідна дівка...

Сільва. Що?! Посидь? Ха-ха-ха-ха-ха!.. Мокро! Червона кров скрізь... людська кров... брр!! Слизько! *(відступає до печи).* Ось, ось... дивіться—все більше й більше!.. Вже по коліна! *(Дряпається на печі).* Ай!! Втоплюсь!.. Рятуйте-е-е!!..

Ява III

Входять два п'яних офіцера російської армії.

1-ий офіцір. Ето кто тут ревьот благім матом? Ломісь-ка, Іпполіт, сюда—тут, кажется, ми наскочілі на пікантную історію. *(До діда).* Ей, ти, дедка, ти же ето что— женіться на девке вздумал, что-лі? *(Сільва дивиться на обох цікавим поглядом).*

2-ий офіцір. Губа не дура! Іш ти, какую красотку хотел смазать. Погоді, ти єщо посопернічаєш с намі!

1-ий офіцір *(підходячи до Сільви).* Послушайте, мадам ілі мадемуазель, как вас там... ну, да, впрочем, не всьо лі равно: на войне нет женатих, нет і замужніх. Чего ето ви ізволілі крічать своїмі прекраснейшімі устамі, ізвініте за вираженіе, как зарезанний поросьонок? Не обіжает лі вас етот старий хрен, сто чертей єму за воротнік? *(намагається її обняти).*

Сільва. Прись! Прись к нечистій матері! Біг-ме, очі видряпаю!

2-ий офіцір. Смотрі, какая голосістая!

1-ий офіцір. Да ну?... Положім, ви, прекраснейшая, не особенно показивайте нам свой темперамент: с нас взяткі гладкі! Да-с.

Сільва. Що? Що ти цвенькаєш по-собачому, гадюко?! Горлянку перекушу тобі!.. Ай!!. Червоні плями на мундирах!.. Геть! Геть, катюги! Геть! Я чиста... забрудниш!.. Кров!.. Г-е-еть!!. *(несамовито тікає з хати).*

1-ий офіцір. Ну? І как ето вам, с позволенія сказать, понравітся?

2-ий офіцір. Да... екзальтірованние тут женщіни, нужно сказать. І где оні в етом галіційском болоте плодятся такіе?..

Ява IV

Входить взводний.

Взводний. Ваше благородіє! Плєнного прівєлі. Ізволітє допросіть?.

1-ий офіцір. Чорт с нім, вєді—посмотрім, что за гусь.

Взводний. Слушаюс, ваше благородіє! (*Виходить. Через хвилину повертається з полоненим січовим стрільцем*).

Ява V

Взводний. Так что Мазепу прівєлі.

2-ий офіцір. А, ето інтєресно.

(*Стрілець стоїть мовчки, спустивши долу очі*).

1-ий офіцір. Какого полка ти, шмаровоз?

Стрілець. Українського легіону.

2-ий офіцір. Ето, что, собственно говоря, значіт—«украінского»?

Стрілець. Себ-то легіону українських січових стрільців.

1-ий офіцір. Врьошь, мерзавец! Ето значіт—предатель матері-Россії, із легіона ізмєнніков русского народа!

2-ий офіцір. І гдє ето оні, плути, повидумивалі такіє слова: «украінского легіона» какіх-то там стрєльцов... Сказал би просто—мазепінец.

1-ий офіцір. Гдє находітся твоя часть?

Стрілець. Не розумію пана...

1-ий офіцір. Я тебя спрашіваю падлєца, гдє, в каком направлєнії находятся остальниє предателі із твоєй компанії?

Стрілець. Російська армія має добру розвідку, а до того ще й силу шпигунів у запіллю нашого війська; пан офіцір волів від них довідатись.

1-ий офіцір. А-а-а, так ти вот как... Взводний!

Ява VI

Входить взводний.

1-ий офіцір. Расстрєлять!..

(*Взводний виводить стрільця*).

(*Якийсь час мертва тиша; молодиця тихо плаче, дід понуро дивиться долу*).

2-ий офіцір. Да... край, можно сказать...

(*Залп*).

Молодиця. Ах! Спаси нас, мати божа (*з стогоном падає дідові на плече*).

Дід (*пошепки*). Прийми, великий боже, чистую душу...

1-ий офіцір. Ну, что там завєла! Брось, баба, нюні распускать! Достань молока да яіц, состряпаєшь нам что-нібудь на ужін.

Дід. Перепрошаю, пані, але, біг-ме, в самих кавалка хліба бракує.

1-ий офіцір. Что там єрунду нєсьош, старий хрич, чтоби мнє в два счота било!

Ява VII

Входить взводний.

Взводний. Ваше благородіє! Вашего благородія зовут їх високоблагородіє в штаб.

1-ий офіцір. Пойдьом, Іпполіт, узнаєм, что там. (*Виходять. В хаті гнитюча тиша. Діти тихенько плачуть разом з молодицею*).

Хлопчик (*витираючи сльози, раптом*). Мамцю, а цей жовнірчик ще вернеться до нас?

Дівчинка (*тремтить і тулиться до матері*). Він вернеться, правда ж, вернеться?

Молодиця. Так, мої цвіти, вернеться, вернеться...

(*Дід так само понуро дивиться додолу*).

Ява VIII

Повільною ходою входить Андрій. Заріс бородою: на салдатській шинелі погони прапорщика; в руках чемодан.

Адрій. Добривечір, люде добрі! Чи не можна у вас до світу перебути?

Дід. Прошу пана офіцера до господи, коли не вважає на злидні.

Андрій. О, що там, аби не надворі під дощем на мокрому снігу (*кладе чемодан, зброю й роздягається*).

Дід. Так, пане добродію,—де тепера не злидні... здає ся, ніби через світ цілий пройшла страшна руїна, а позад її лишились сльози, кров та попелища...

Андрій (*вдивляється в куток*). Чого це молодиця плаче? Чи не покривили, бува, військові?

Дід. Ех, панусю любий,—бачили ми тії кривди, най наші діти живуть стільки здорові та щастя мають!.. Кривда ходить по всій землі Галицькій... Під яку лише стріху не загляне, на якому шляху не здибає!..

Молодиця. Мати ж моя божа, який він молоденький!.. І замордували...

Андрій. Але що ж, дідусю, сталось?

Дід. Стрільця москалі забили. Десь зловили, привели, сюди на допит і розлучили душу з жовніровим тілом...

Андрій (*про себе*). Забили... Скільки їх полягло за одну спільну мету під ріжними прапорами!.. І все ж порятунку, виходу немає... (*Голосно з роспачем*). І, головне, в тому жах, що не знаєш, кого нищиш! Ми, одиниці, роспорошені серед

загальної тупої сірої маси, стріляємо *в них*, а там, по той бік фронту, стоять і, може, теж стріляють в нас такі ж, як і ми, з тими ж думками, з тими ж таємно-плеканими мріями...

Дід. То пан офіцір говорять по-нашому? *(Підозріло).* Чи пан, часом, не галицький?

Андрій. Ні, дідусю,—я з далекого краю, з того кутка України, де вона, переваливши через Дніпро, переходить в широкі, просторі степи.

Дід. Але як же то пан офіцір ся опинив у Галичині, у московському війську?

Андрій. Так же само, діду, як і тисячі моїх земляків, примусом закинуті на чужу й непотрібну нам війну.

Дід. То пан офіцір—закордонний русин?

Андрій. Так дідусю,—«закордонний русин», такий же, як і ви, одного народу, однієї країни, але країни, перерізаної живцем кордонами царської Росії та цісарської Австрії...

Дід. І то пан офіцір мусять воювати своїх братів, таких же русинів з Галичини?

Андрій. Ех, діду, не кажіть це прокляте—«пан офіцір!» З якою радістю я скинув би з себе це ганебне назвисько й ці золоті цяцьки, що плямують мене в очах вашого пригнобленого, скривдженого народу.

Дід. Лихо й бо, панусю, що не сила наша... ваших хлопців женуть проти нас, наших проти вас, а всі діти однієї країни, всі брати.

Ява IX

Виходить Віталій. Одягнутий в шинелю з погонами лікаря; на руці пов'язка Червоного Хреста.

Віталій. Чи хто тут єсть? *(Помітивши в присмерку діда та Андрія).* Пане господарю, чи не можна у вас купити чого попоїсти?

Дід. Продати—бракує, пані, але, що бог послав, не прогнівайтесь узяти. (*До молодиці*). Гафійко, дістань кавалок хліба та мамалиги, що лишилась від обіду.

Віталій. Дозвольте й присісти? (*Сідає*). Холодненько щось надворі, хоч уже й хилить на весну.

Андрій (*про себе*). Хто це? Знайомий голос. Невже Віталій? (*Голосно*). Вітька,—ти?

Віталій (*підскокує*). Андрій!.. От не сподівався! (*Обнімаються*). Яким робом? Давно?

Андрій. Ех, яким би ни було—тільки не добрим!

Віталій. Але як же тебе занесло в це пекло?.. Давно вже тут? А що ж з Марійкою? Де товариші?

Андрій. Що й казати! Лихо занесло. Знаєш приказку—біда біду перебуде: одна згине, друга буде, так оце й у

мене. Все йшло спадом—до низу, до цього страшного низу, і ось нарешті дійшов до дна...

Віталій. Але як же все це сталось?

Андрій. Після арешту Марійки я ще який час був у Катеринославі. Довелось кілька разів міняти свою «резиденцію», заходитись більше коло конспірації, але тільки почали налагоджуватись справи організації, як засипався Климко, Конюхович, а за ними мало не вся організація стала відома охранці. Ця наволоч Євген попрацював таки добре.

Віталій. Невже ствердились твої підозріння?

Андрій. О! Бодай не згадувати! Ця мерзота продала й Марійку.

Віталій. Невже?..

Андрій. Останній раз, коли Марійка виїздила на заслання у Вологодщину, я її бачив на етапі. Можеш собі уявити, що він ще мав нахабство сказати їй в дверях участку: «Се вам моя відповідь на вашу»! З Марійчиного листа я довідався, що він до неї залицявся, але вона відповіла йому, ляснувши по пиці... Становище було прямо таки критичне. Незабаром я переїхав до Харкова. Заходився було коло університету, коли раптом—прошу до військового начальника... Студентський батальон, далі школа прапорщиків, золоті погони й весь той жах, який ти сам бачиш на кожному кроці в сій нещасній країні.

Віталій. Євген... і хто міг би думать!—Так... три роки минуло, а скільки води втекло. (*Молодиця подає хліб та миску з мамалигою*). Ну, що ж—будемо вечеряти. Пригадуєш, як на Івановці перебивались мало не такими ж харчами?

Андрій. Коли б пак та вечеря, а головне, те товариство! За них я не задумаючись віддав би всі «прелєсті» положення «їх благородія». Ну, та чорт з ним! Згадаємо минуле, хоч удвох (*підходить до чемодана й дістає пляшку молока, ковбасу та хліб*; *починають удвох вечеряти*).

Віталій. В повітрю, Андрію, починають згущатись політичні хмари. Вчора ось приїхав наш фершал з Петербургу. Оповідає цікаві речі: скрізь неспокійно, робітництво ворушиться. На грунті голоду починаються страйки. До Петербургу з фронту викликали свіжі частини. Чується, що ось-ось мусить статись якийсь-то вибух.

Андрій. Приємні вісті. Правда, я сам гадав, що в цьому році повинен урватись терпець народніх мас. Три роки нав'язаної страшної війни, яка ковтає тисячі людських жертв, руйнує вщент господарство держави, повинні, нарешті, протверезити широкі народні маси. Шкода, що тут доводиться тижнями сидіти без всяких газет, без жадної звістки про те, що діється там, далеко позаду нас.

Віталій. Ти думаєш, Андрію, що цей рік буде рішучий для Росії, що маси вже позбулися чаду патріотизму та

фронтової небезпеки постільки, що можуть стати на шлях революції?

Андрій. Безперечно. Чорносотенний патріотизм, оце задурювання «отечественной войной», мали місце тоді, коли ще маси не відчули на власній шкурі всього страхіття війни, коли вони ще не бачили, в чиїх інтересах ця війна. Змученого, голодного робітника, який не бачить кінця цій безглуздій бойні й разом з тим—кінця свого голоду, злиднів, чорносотенною істерикою патріотизму не обдуриш! Йому один тільки шлях—це революційний переворот, який скине ненависний царський трон зо всіма прихвоснями й припинить війну.

Ява X

Вбігає схвильований Андріїв ординарець. На обличчі написано таємничо виразну радість. Рухи прудкі, голос уривчатий, наївно-радісний, говорить пошепки.

Ординарець. Ваше благородіє! Адьютант приїхали з штабу корпусу й привезли телеграму, що царя немає...

Андрій і Віталій (*вскакують*). Як?!

Ординарець. Я оце був у канцелярії, так знакомий мінє писарь сказав, що так-таки, значиться, що царя немає... отак, як з воза встав! А умєсто нього, так, значиться, говорить—временноє правітєльство...

Ява XI

Нервовою ходою входить збентежений Малахов.

Малахов. Ах, ви здєсь, Андрєй Ніколаєвіч. А я вас вездє іщу. Знаєте?.. Телєграмма...

Андрій. Про что?

Малахов. Ніколай отрьокся от престола.

Андрій (*байдуже*). Да, слишал...

Малахов. Ви так хладнокровно можетє об етом говоріть? Но вєдь ето пахнєт, знаєте, чем?

Андрій. Революцією.

(*Малахов, зціпивши зуби, одходить на бік кімнати*).

Віталій. Андрію! Невже це революція?!

Ординарець. Еге ж, еге, так воно й старшой писарь мінє казав, що воно виходить, говорить, так що, значиться, рево-ол'юція, свобода, значиться, так, так...

(*Малахов хуткими рішучими кроками виходить в двері*).

Андрій. Так... значить, сталось!.. Розвалився прогнивший віками царський трон, а з ним мусить розвалитись і ця велика тюрма, яка гноїла нас віками, на оборону якої лиха

доля закинула нас в ці далекі краї і ім'я якої було—«Російская імперія». Робітництво стало на свій шлях і воно повинно бути авангардом Революції. Пам'ятаєш слова Плєханова: в Росії революція переможе як робітнича, або вона не переможе ніколи.

Віталій. Так, Андрійку! Справджуються давні мрії... (*Захоплено*). Прийшов так довго жданий час... Революція!..

Ординарець. Еге ж, еге—так що, значиться, револ'юція.

Віталій. Немає більше цяцьки золотих вампірів—царя... немає трону... падають тяжкі, віковічні кайдани... Андрію! Це ж здійснюється, здавалося, неможливе!.. Свобода!.. (*Піднесенно до ординарця*). Ей, товаришу, іди... поцілуємось! (*Гаряче цілуються*).

Андрій. Це, товариші, єсть наше свято, наше воскресіння, але кажу вам: пам'ятайте—це надходить великий час, час, який кличе нас до упертої праці й, може, ще більшої боротьби.

Віталій. Ходімте до штабу! Зберемо там салдатів! (*Всі йдуть до дверей*). Хай живе праця! Хай живе Революція!..

Завіса.

ДІЯ III

Часи Центральної Ради, військових з'їздів і оголошення 1-го Універсалу. Кімната Андрія у Київі. З лівого боку—канапа, проти неї стіл, на столі роскидані газети, відозви, брошюри, недоїдки сніданку. В правому кутку одчинена шахва, на стільцях книжки, одяг; взагалі вигляд кімнати каже про те, що біля неї ніколи ходити її господарям. Андрій і Віталій у військових одностроях без погонів.

Ява I

Андрій. Коли фракційне засідання?

Віталій. О п'ятій годині на другому поверсі.

Андрій. Треба прийти трохи раніш—послухати, що кажуть представники фронту.

Віталій. Я сьогодні перед початком засідання цікавився настроями з'їзду й, розумієш, мусив переконатися у великому впливові самостійників на фронтових товаришів.

Андрій. О, так! Ці опереточники тепер ворушаться. На першому військовому з'їді їх була маненька жменька, яку висміяв тоді весь з'їзд; на другому—вони значно збільшились, а тепер треба обережности, щоб не сталось дурниць.

Віталій. Що ж—пан Оберучев і його компанія з Київської комендатури можуть тепер потішитись наслідками своєї «великодержавної» роботи.

Андрій. Так, але, як би там ни було, ми, есдеки, повинні затримати з'їзд від необачних кроків, до яких його силкуються штовхнути самостійники.

Віталій. Безперечно. Але, розумієш, самостійники здобувають собі все ж таки грунт. Вони зуміли використати невдоволення салдатів Оберучівською забороною формувати українські частини, його політикою крутійства й явно ворожого відношення до українського руху й тепер направляють салдатські симпатії в своє русло. Ти пригадуєш вчорашню залю, коли читався універсал? Ти пригадуєш те глибоке враження на всіх присутніх, коли пролунало серед мертвої тиші—«Народе український! Народ робітників, селян і трудового люду! Ми, Українська Центральна Рада?..»

Андрій. О, так! Це було феноменально. Це, як сказав мені вчора один старий робітник, було тим віщим, передранішнім дзвоном, коли кінчається ніч і починає благословлятись на світ.

Ява II

Входить звільна Петро. Одягнутий в гарне, нове пальто; в руках чемодан.

Петро. Наше вам, товариші, почтеніє!

Віталій. Ось хто причелепав! Було б ще сидіти. Чого ж на з'їзд опізнився?

Петро (*роздягається й кладе чемодана*). Та оце з самого Миколаїва припер. На Знаменці, чорт би його забрав, проспав свого потяга.

Віталій. А пожалкуєш... такої картини, як вчора на Софійському майдані—не часто в житті доводиться бачити.

Петро. Та що ж таке було? Чого крутиш? Викладай мерщій. Чи не проголосили того... самостійну?

Андрій. Та чого доброго, як наші товариші будуть по два тижні сидіти по Миколаївах—самостійники не забаряться проголосити.

Петро. Та що ж сталось? Кажіть же, нарешті!

Віталій. Вчора оголошено перший Універсал Української Центральної Ради...

Петро. От так штукенція!.. Значить, тепер всєм етім, которис, значиться: «нє било, нєт і бить не может»—по шапці, з богом, Парасю! Чуде-ссно!.. Просто тобі одно слово—восхитительно!.. А де ж він, цей самий універсал?

Віталій (*дає зі столу примірника*). Читай.

Петро (*читає*). «Народе український! Народ (*далі про себе*) робітників, селян і трудового люду! Ми, Українська Центральна»... (*читає мовчки*).

Віталій (*до Андрія*). Марійка сьогодні не заходила?

Андрій. Ні. Взагалі останні дні щось рідко забігає. Після повороту з заслання її немов би укусив якийсь то панукраїнський ґедзь. Носиться з жовто-блакитними прапорами, на з'їзді улаштовувала мало не овації промовам самостійників, пашить на кожному слові шовінізмом: просто немов з глузду з'їхала дівчина.

Віталій. Вчора на майдані вона таку розвела агітацію, що я аж перелякався за неї.—«В Дніпро, кричить, цих Оберучевих зі всією поганню! Чого там панькатись! Триста літ терпіли, то й тепер будемо шиї гнути!»

Андрій. Так, так, це її тепер улюблені мотиви: «В Дніпро, за Припять, Китайський мур на кордонах» і т. д.

Петро (*кладучи на стіл універсал*). Да-а-а-с... можна сказати слєзно написано, аж хлипати хочеться. Ну, тепер (*підводить кулака*) держись, Оберучев, воздержуйся!..

Ява III

Входять Марійка й Катря.

Марійка (*бадьоро-весела*). Добридень! З першим універсалом вітаю товаришів!

Катря. Поваження, товариші.

Петро. З празничком, з празничком, товаришки!..

Марійка. Зустрілась оце по дорозі з Катрею й весь час гриземось.

Петро. Е-е-е... це вже зовсім не харашо. Так же «ніззя», товаришко Катрусю.

Катря. Ще б і не гризтись, коли ви, Марійко, весь час таку нісенітницю верзли, що аж дивно робилось.

Петро. А ви не вважайте, моя Катрусю: всяко, знаєте, буває. Писано бо єсть: «і на старуху буває проруха»...

Марійка. Це ще питання—у кого була нісенітниця: у вас чи у мене!

Катря. Ну, Марійко, слухайте—я, їй-же-богу, не розумію вас. Що з вами, нарешті, сталось? Ви сьогодні говорили, як справжній чорносотенець... хіба тільки що з жовто-блакитною напоною.

Марійка. Товаришко Катрю, прошу бути обережною на виразах і не кидати їх навмання!

Андрій (*з докором*). Марійко!..

Катря. Я кажу вам цілком серйозно, Марійко. Вся ваша сьогоднішня промова була направлена просто до якоїсь гайдамаччини, трохи що не до Варфоломіївської ночи всім неукраїнцям.

Марійка. А що ж ми, зрештою, маємо робити, коли наші доводи, благання, переконання, скиглення нічого не можуть вдіяти проти старих, що називається, «времен Очакова и покорения Крыма», аргументів ваших єдинодержавних йолопів? Знову чухати потилицю та з повинною головою плентатись до Москви по великодушнюю милостиню та недоїдки з «общеросійського» столу?—Ні, годі! Чуєте ви, Катре, яка несвідомо боронить одвічних ворогів нашого народу,—годі! Не дозволимо! Лапоть геть!.. Не взяли словами—силою візьмемо! Зброєю, косами, вилами, зубами видряпаємо своє, а на поталу більше не дамось!

Катря. Опам'ятайтесь, Марійко! Що ви кажете! Чи ви при своєму розумові?

Марійка. Що кажу?—Правду! Кажу те, що накипіло страдниці-нації за сотні років тяжкого поневолення, що передалось мені з кров'ю й молоком моєї матері!

Андрій. Марійко, ти з глузду з'їхала чи що? Треба ж, нарешті, розбірати, що говориш, а не плести чорт знає що!

Марійка (*зневажливо*). Не з'їзжайте ви з глузду своїм підлабузнюванням до спадкоємців царської політики в національних справах, а за мене—прошу не турбуватись: знаю, що роблю!

Катря. І се каже стара есдечка?..

Марійка. Каже людина, в котрій приспали, атрофірували й серце, й мозок, і душу. Але тепер вони про-

кинулись, повстали до нового життя, повстали, щоб роспалити святий вогонь сорока мілійонів пригноблених! І... не спинити їх вашими беззмістовними доводами.

Віталій. Але, товаришко Марійко, ви забуваєте, що наш нарід, власне, головний елемент його, селянство й робітництво, пригноблено не тільки національно—вони пригноблені також і соціяльно; і цей гніт вони далеко більше відчувають, ніж перший.

Катря. І ви, Марійко, мусите запам'ятати, що селянство без панської землі й робітництво без вісьмигодинного робочого дня та инших здобутків Революції ніколи не задовольниться; воно не заспокоїться на ваших націоналістичних гімнах та жовто-блакитних ганчірках. Бо воно все ж буде пригноблене! А чий це буде гніт, чий це буде визиск—українського фабриканта або поміщика, польського чи російського—працюючій шиї байдуже: своє національне українське ярмо, будьте певні, не легше буде й не приємніш од московського.

Марійка. Нині Україна переживає час свого національного відродження. Ми, себ-то живі елементи її, свідомі свого походження й своїх задач, мусимо прикласти всі свої сили, щоб створити з неї могутню державу. В своїй хаті ми потім зуміємо навести соціяльний лад. Але зараз, доки нам погрожують чужинці, доки стоїть на терезах історії—бути чи не бути, цьому не час. Наше завдання—організувати своє військо, свій державний апарат, щоб мати силу примусити наших сусідів ставитись до нас з пошаною. Здобути, або дома не бути!

Віталій. Але, відбудовуючи Україну, ми в той же час повинні тісніше єднатись з працюючими масами Росії, Польщі й т. д., у яких з нами спільні інтереси; в той час, як самостійність відокремлює нас від них, ослаблює наші економичні сили...

Марійка (*перебиває*). Що ви кажете! З ким єднатись? З тими, які ще кілька місяців тому підтримували царський уряд в його політиці нищення всього українського в Галичині, які мало не плескали, коли зачинялись наші газети, розбивались чорносотенцями наші книгарні!..

Віталій. Але це робили експлоататорські класи Росії, а не російський пролетаріят.

Марійка. Ви швидко забуваєте, товаришу Віталій, як ще недавно та й тепер—чого ховатись, як всі вони, всі до одного, ставились до нашої справи; як вони визволення українського народу називали химерою, абсурдом; як з губернаторською посмішкою вони, сей самий російський пролетаріят, об'єднаний у Київському Советі, віднісся до наших вимог Національного Конгресу; як обіцяли розігнати нас «штиками»!.. Але абсурд обертається тепер в реальність, в дійсність наших днів!

Те, що вчора могло тільки приснитись, сьогодні справджується; те, що здавалось неможливими, сьогодні можливо!

Катря. Але з того, що вчора вас гнітив царат, не треба робить таких чудернацьких висновків і обертати природнє відродження України в, дійсно, якусь-то абсурдну самостійність.

Андрій. Так, Маріє, личить говорити не есдечці, а, справді, якомусь напівбожевільному самостійникові.

Марійка. Самостійникові?.. (*Штучно сміється*). Ха-ха-ха-ха!.. Що ж—рано чи пізно всі ви будете самостійниками.

Петро (*який весь час мовчки слухав*). От тобі й маєш... цього вже й я не сподівався.

Андрій. Дурниця! До такого твереза політично голова не дійде.

Марійка. Не дійде? Брехня!—Дійде й мусить дійти, коли ви не забажаєте й надалі грати льокайські ролі!..

Україна мусить бути незалежною й буде! І хоч би як не хотіли цього наші вороги й наші дурні землячки, самим історичним ходом річей вона дійде до сього.

Катря. Одмовляюсь вас розуміти...

Андрій. Маріє, це надто вже!..

Марійка. Надто? (*Штучно*) Ха-ха-ха-ха!.. Так к чорту вас треба послати з України!

Андрій (*встаючи*). Се кажеш ти, Марія?..

Марійка. Так, я, Марія, донька народу—велетня, закутого в кайдани!

Катря. Андрію, лишіть. Життя—найкращий агітатор. Воно само згодом дасть зрозуміти їй теперішні помилки.

Марійка. Ой, не помиляйтесь ви, а я не помилюсь.

Андрій (*стоїть на тому ж місці; дивиться Марійці просто в-вічі*). Не помиляєшся? Гляди!

Марійка. Нема чого глядіти! Дивіться сами, щоб не пробавили нашу волю, а я вас зневажаю за ваше міщанське відношення до рідної справи! Чуєте—зневажаю! Зневажаю всіх! І... тебе, Андрію!..

Андрій. Маріє! Ти це...

Марійка (*обриваючи його*). К чорту йдіть ви всі! (*Хутко виходить*).

Петро. Да-а-а... Пікантная історія...

Завіса.

ДІЯ IV

Кімната селянської хати на Поділлю. Просто й ліворуч - двері, праворуч—вікно в садок; біля вікна стіл, по боках ослони. Ніч. Бенькетує петлюрівська гайдамаччина. Дія починається гоміном, лайкою та співами. Голоси й рухи п'яні. Одяг ріжнокольоровий: шлики, картузи, шапки, жупани, френчі, вишивані сорочки. В правому кутку біля печи сидять понурі дід та баба.

Ява І

1-ий гайдамака. А ну, Максиме, втни казацької.
2-ий гайдамака. Так, щоб аж жижки затрусились!

(*Кілька непевних голосів починає*):

«Ой, там за Дуна-а-єм,
Та за тихим Дунаєм
Молодець гуляє-є...»

1-ий гайдамака. Ні, ще мало накачались, трясця його матері,—горлянка хрипить. Хлопці, наливай ще! Хомо, роскубри й третю.
3-ій гайдамака (*співає*):

«Наш Петлюра – молодець,
Отаман завзятий,
Іде з казаками.
Вдаримо на кацапів,
Ворогів поганців,
Щоб не повстава-али-и!»...

(*1-ий гайдамака наливає повні шклянки*).

2-ий гайдамака. Хлопці! У сотника ціла четверть ще зосталась.
Всі. Так сюди його кличте мерщій! Іван, Хомо, побіжіть хто-небудь!

(*2-ий гайдамака вибігає з хати*).

3-ій гайдамака. А знаєте, братці, більшовики вже Винницю, кажуть, взяли... Доведеться, мабуть, скоро тікати нам із Жмеринки...
1-ий гайдамака. Чого? І скаже ж отаке, аби базікати кат-зна-що!

3-ій гайдамака. Та ні, чого там «базікати»: хіба не знаєте, чим дишуть дядьки на нас в окружніх селах? Он, кажуть, учора обоз п'ятої дивізії проходив через одно село, так сукини сини ці дядьки—захопили все майно ще й козаків побили. «Ми, кажуть, всі більшовики».

1-ий гайдамака. Не журися—як чорні запорожці спишуть їм шомполами більшовизм, то більше й не пикнуть.

4-ий гайдамака. Ой, ненавиджу я цих проклятих дядьків! Тут, на Поділлю та на Волині, вони такі ж ехидні що хай їм біс!.. Ось, їй-богу, як що наша не побідить,—поступаю до більшовиків і... ого! Тоді вони покуштують у мене комунії, мабуть, більше вже не скажуть: «ми більшовики!»

1-ий гайдамака. Та що там і казати! Півсотні добрих гайдамаків хоч з якого тобі села в два щоти виженуть більшовизм!

(*Співає*): «Ми гайдамаки,
Ми всі однакі,
Всі ми проклинаєм
Пута і ярмо!

(*Співають всі*): Шли діди на муки,
Підем і правнуки,
Ми за нарід
Життя своє дамо!»...

Ява II

Входить сотник Паливода з 2-им гайдамакою; в руці чвертка горілки.

Паливода. Здорові, хлопці-молодці!

Всі. Доброго здоров'я пане сотнику!

Паливода. Гуляєте, хлопці? Я вам ще приніс. Батько отаман казав, щоб потішити своїх гайдамаків, бо скоро підемо в діло.

1-ий гайдамака. Хай живе наш батько, отаман Скалка, слава!

Всі. Слава-а-а!..

Паливода (*ставить чвертку на стіл*). Будете бити ворогів, хлопці?

Всі. Будемо-о-о!..

Паливода. Виженете кацапів з України?

Всі. Виженемо-о-о!..

Паливода. Батько Петлюра наказав не здавати Жмеринки. Він зараз напірає на Коростень: обіцяв—через два тижні Київ буде в наших руках. Хлопці! Дивіться, щоб розвеселили батька ворожою кров'ю!

Всі. Розвеселимо, пане сотнику, розвеселимо-о-о!..

1-ий гайдамака. Слава батькові Петлюрі!

Всі. Слава! Слава! Слава-а-а!..

Ява III

Повільною ходою входить отаман Скалка з своїм значковим.

Скалка. О, мої гайдамаки добре гуляють. Здорові, хлопці!

Всі. Доброго здоров'я, батьку отамане!

Паливода. Пане отамане! Будьте ласкаві погуляти з нами трохи.

Скалка. З такими хлопцями ще й не погуляти! Наливай котрий по чарці.

Значковий (*улесливо*). Пані отаман, будьтє ласка, садітєсь (*подає дзиглика*).

Паливода (*наливає всім*). Вип'ємо, панове, за головного отамана нашого батька Петлюру. Слава!

Всі. Слава-а-а!.. (*пьють*).

Скалка. А тепер по другій за нашу неньку Україну!

Всі. Слава Україні! Слава-а-а!.. (*наливають, пьють*).

Паливода (*наливає всім знову*). Щоб на Вкраїні не було ні жида ні кацапа, вип'ємо по третій!

Значковий. Бєй жідов, спасай Україну! Ха-ха-ха-ха-а-а!.. (*пьють*).

1-ий гайдамака (*починає, до нього пристають останні*):

Ще не вмерла Україна
І слава і воля!
Ще нам, браття молодії,
Усьміхнеться доля!
 Згинуть наші воріженьки,
 Як роса на сонці,—
 Запануємо ми, браття,
 У своїй сторонці.
Душу й тіло ми положим
За нашу свободу
І покажем, що ми, браття,
Козацького роду!..

(*останні слова переходять в загальний рев*).

Скалка. Та й хлопці ж мої—молодці! З такими гайдамаками не вмре Україна! Сотнику! Наливай ще! (*Паливода наливає*).

Значковий. Хлопци! Пєйтє, но, как кажут,—дело разумєйтє! Чтоби через месяц Кієв біл очіщен от етой большевістской дряні.

Всі. Очистимо, пане значковий! Очистимо-о-о!..

Значковий. Но, кромє етого, нє церемоньтєсь і здєсь по сьолах с етім мужічьом: оні поддержівают большевіков...

Паливода. Хлопці! Закусювати немає вже більше чим. Ей, котрий пошукай закусу!

(*1-ий гайдамака вилазить з-за столу й підбігає до баби*).

1-ий гайдамака. Тітко! Тягни яєць та сала.

Баба. Немає ж, голубчику, в господі а ні жадного...

1-ий гайдамака. Що?! Для нас немає, а для більшовиків так буде!

Дід. Та де ж його візьмеш, коли у нас ні кабана, ні корови... було ото три курки та й ті...

Значковий. Да что ти с німі балакаєш! Заєдь в рило нагайкой—гдє і возьмьотся всьо?

1-ий гайдамака. У-у-у!.. «Більшовики»!.. (*замахнувшись нагаєм, виходить в середні двері*).

Ява IV

Входить Марійка. Гострий погляд очей і бліде лице; подорожній одяг в руці маленький чемодан.

Марійка. Пан отаман тут? (*Помітивши Скалку*). Пане отамане, прошу по важливій справі.

Скалка (*вилазить з-за столу; обоє одходять у правий бік кімнати*). Що таке, панночко?

Марійка (*пошепки*). Я допіру повернулась з об'їзду окружніх сел... місцеві більшовики готують повстання.

Скалка. Що?! Повстання?

Марійка. Так. По селах помітно якийсь непевний рух. Наше контр-інформаційне бюро одержало повідомлення, що тут, в середині війська, йде змова... Люди напоготові?

Скалка. Змова у війську?..

Марійка. Негайно розішліть кінні сторожі по всіх шляхах. Пильнуйте за кожною хатою... На ранок вони можуть виступити... Я зараз їду до штабу. Повідомте старшину. Стежте також за настроєм серед козаків. Непевних треба убрати.

Скалка. Штаб корпусу ще тут? Як на фронті?

Марійка. Справи—кепські. Більшовики нестримано наступають. Іхні роз'їзди вже під Браїловим. Під Коростенем наші стоять на місці. В Проскурові між січовими стрільцями починається невдоволення владою... Херсон взятий. Всі міністерства у Кам'янці... Саме небезпечне—се внутрішнє повстання. Негайно приведіть все в бойовий лад. До побачення. (*Виходить*).

Скалка (*голосно*). Пане сотнику! Негайно виведи свою сотню за містечко. Виставити сторожі й заставу. Всіх подорожніх, які хоч трохи підозрілі, приводити до штабу. Панове гайдамаки! По своїх сотнях! Передайте наказ, аби всі люди були на поготові. (*Гайдамаки, хитаючись, по одному виходять. Чути їхні п'яні голоси: «Слухаємо, батьку... добре... зробимо»... Один голос починає: «Копав же я криниченьку»; далі всі, за винятком Скалки та Паливоди, зникають в середніх дверях*).

Скалка. Слухай, сотнику,—становище небезпечне. Готується повстання. Зроби об'їзд усього містечка, по можли-

вости й окружніх сел. Пильнуй разом за своїми людьми. Розумієш?...

Паливода. Слухаю, пане отамане.

Скалка. Ну, з богом! (*Виходять. На сцені який час— тиша; за коном лунають окремі голоси; чути шамотіння. Трохи згодом стук у вікно. Голос: «Діду, вже пішли»?*).

Дід. Пішли, бодай би не поверталтись. (*Голос з-на-двору: «Значить, можна»?*)

Дід. Заходьте через комору.

Ява V

Входять через ліві двері Андрій з Катрею. Андрій у одязі петлюрівського старшини; Катря—в селянській свитині та хустці поверх блюзки та сукні.

Андрій (*до діда*). Давно вже немає?

Дід. Ні, не дуже.

Баба. Тут такого гаспидські сини вчинили бешкету, що хоч з хати було тікай.

Андрій (*до Катрі*). Відозви й зброя готові?

Катря. Так. В клуні під сіном.

Андрій. Віталій де?

Катря. Зараз повинен повернутись до містечка; дві години тому поїхав обдивлятись росташування війська.

Андрій. Коли, ви гадаєте, підійдуть червоні частини?

Катря. Коли все буде гаразд, себ-то ми й окружні селяне наробимо своїм виступом метушні в тилу, й таким робом станеться дезорганізація гайдамаків—завтра на ранок вони будуть тут. Політкома й командний склад я ще три дні тому повідомила про повстання. Сьогодняшньої ночі вони на нас надіються.

Андрій (*потирає нервово руки*). Ну, тим часом усе стоїть добре. З запасів моєї сотні я видав позавчора Кулибабі півтораста рушниць; єсть один кулемет. Бракує, правда, трохи набоїв, але, я гадаю, Віталій ще роздобуде. Гайдамацька старшина нічого й не підозріває; більша частина гайдамаків сьогодні перепилась. Скалка та його штаб має до мене цілковите довірря. Коли наша таємниця схорониться ще дві-три години,—наш виступ буде забезпечений успіхом. (*Стук у вікно: «Андрій тут?»*).

Андрій (*підбігає до вікна*). Віталію, ти? Мерщій до хати (*До Катрі бадьоро*). Ну, товаришко Катрю, діло починається

Ява VI

Вбігає Віталій.

Віталій. Готово! (*Пошепки*). Пятьсот патронів викрали в обозі мої хлопці!

Катря. Здорово!

Віталій. Всі телеграфні дроти перерізані; звязку з станцією немає ніякого.

Андрій. Товариші на поготові? Де збіраються?

Віталій. Кулибаба зі своїми людьми біля ставка, Пестенко буде знімати сторожу й вартових, мій загін—в гаю за млинами.

Андрій. Командири сюди ще надійдуть?

Віталій. Вони тепер чекають біля гуральні.

Андрій. Поклич їх на останню нараду.

Віталій. За п'ять хвилин будемо тут. (*Виходить через ліві двері. Андрій яку хвилину мовчки ходить по кімнаті*).

Андрій. Ну, маскарад скінчено, здається, вже можна покласти в архів (*зриває з шапки шлики й старшинські ознаки на рукаві*). Отже, товаришко Катрю, надходить рішучий мент: або ми, або вони! Або влада українських робітників і селян, або диктатура української буржуазії в спілці з всесвітніми хижаками капіталу... Завтра прийде новий день, а з ним нове життя, нова доба історії для сього куточка України. Завтра тут справдиться те, до чого прагне на протязі віків всесвіт. Із катакомб перших християн, через вежі феодальних палаців, Новгородське віче, через Мюнстер, Табор, вали Запорожської Січи, через мури фабричних будівель та новітніх хмародряпів людство йшло повільно, але уперто, неминуче до своєї великої ідеї—до комунізму.

Перейшовши крізь рядки утопичних легенд, фантастичних мрій всесвітніх поетів, нарешті, крізь рядки буржуазної преси, як химера, як абсурд, комунізм переходить тепер до реального свого здійснення... Ось тепер-то можна сказати з певністю й свідомостю: «І наступе п'яте царство—царство бідних»!...

Сими днями Жмеринка буде в наших руках. Недобитки петлюрівщини хутко докотяться до Галицького кордону, де вони зітруться між двох ворожих одна другій хмар: з одного боку Червоної Армії, а з другого—польських банд. Зникне останній уламок активної контр-революції, і Україна перейде до нового творчого життя.

Катря. Так, товаришу, це наступає надто важливий момент нашої революції й не тільки для України, але, може, й для всього дальнішого розвитку пролетарської Революції на Сході Європи. Україна була порогом для контр-революції, через який хвиля реакції намагалась роздавити серце й мозок пролетарської Революції. І чим швидче Україна визволиться від неї, чим швидче вона стане на твердий грунт комуністичного будівництва, тим швидче можна буде сподіватись—замаячить червоний прапор на цітаделі Варшави, на вулицях Берліну, на верхів'ях Карпатських гір...

Андрій. Здійснюється поєднання двох «абсурдів»—соціяльного й національного визволення працюючих мас України. Проти них побратались смертельною зненавистю

такі недавні ще національні вороги: російська буржуазія з українською при близькій, «зворушуючій» допомозі українських соціялістів-шовіністів. Для них ми тепер, мабуть, теж божевільні химерники, що заходились немов би украсти з неба сонце.

Катря. О, ці жовто-блакитні осли мають на нашу адресу далеко більший запас лайок, ніж ви кажете. Вони зненавидять нас всіма силами класової зненависти, але це, як каже Ленін, свідчить про те, що ми показали робітникам і селянам справжній шлях боротьби за своє визволення.

(*Стук у вікно: «Андрій»*).

Андрій. Заходьте.

Ява VII

Через ліві двери заходять Віталій і троє селян повстанців. Вигляд у всіх урочистий, на грудях червоні стрічки, озброєні всілякою зброєю.

Андрій. Прийшли всі? Гаразд. Доброго здоровля!

Всі. Доброго здоровля, товаришу!

Віталій. На вулиці спокійно; можна починати.

Андрій. Чудесно.

Катря. Двері треба зачинити.

Андрій (*до діда*). Дідусю, будьте ласкаві зачинити на засів двери. (*Дід поволі встає й іде зачиняти; через хвилину повертається*).

Андрій. Я закликав вас, товариші, на останню нараду перед тим, як ми роспочнемо свій виступ. Завтра ми одчинемо Червоній Армії шлях до Жмеринки. Сьогодняшня ніч буде рішуча... О четвертій годині товариш Кулибаба нападає на штаб корпусу, товариш Пестенко в цей час наскокує з поля на розсташування гайдамаків, товариш Віталій занімає вулиці містечка й лишається тут на всяку нагоду. Товаришка Катря виїздить назустріч червоним роз'їздам. Штаб буде міститись тут. Всі звіти, повідомлення, а також ранених приносити сюди. Гаслом для виступу буде ракета, яку пустить тов. Кулибаба. Тепер, товаріші, всі по місцях. Ах, до речи — тов. Кулибаба, надішліть до мене зараз же звязок.

Повстанець. Добре. Зараз надішлю.

Андрій. Ну, товариші, — до побідної зустрічи! (*гаряче тисне селянам руки*).

Всі. Всього кращого, товаришу! (*Селяне виходять у середні двері*).

Андрій. Передайте, товаришко Катре, щоб як найшвидче посунули сюди кінноту, а то всі обози втечуть. Мапу й ноган взяли?

Катря. Так. Усе єсть. Ну, товариші... до хуткого побачення на волі! (*міцно стискає обом руки й виходить*).

Андрій. Віталію, бомби роздав? Постарайся зняти сторожу й вартових без всякого ґвалту. Лише в крайньому

разі, коли наскочиш на значну частину—починай бій. Сусідні села напоготові?

Віталій. Так. Ввечері я був та́м: усе гаразд.

Андрій. Прапор вже зроблений?

Віталій (*виймає з-запазухи червоне полотнище з написами*). Ось маєш. Готовий.

Андрій. Лиши його тут. Дай, до речи, мені мапу місцевости.

(*Віталій витаскує з кишені мапу й разом з полотнищем кладе на стіл*).

Віталій. Ну, буду рушати...

Андрій. Іди. Надішли ж до мене зараз звязок.

Віталій. Добре. Ще що маєш сказати?

Андрій. Ще що?.. (*На обличчі пробігла тінь суму*). Коли на випадок... знаєш, все може статись... коли загину... передай Марійці й Катеринославським степам мій привіт.

Віталій. Ат... чого там! Переможемо! Правда, Андрію? Ну, прощай! (*міцно обійнявши один одного, цілуються*)...

(*Віталій виходить в середні двері*).

Андрій (*навздогін*). До побідного ранку, Вітька!..

(*Кілька хвилин Андрій мовчки ходить по хаті, пірнувши в свої думки*).

. . . .

Андрій (*до діда й баби*). Ви б спати йшли, адже незабаром і розвиднятись буде.

Дід. Який там воно вже сон!..

Баба. Що то воно буде, мій панусю.

Дід. Ходім, стара (*виходять в ліві двері*).

Ява VIII

Входить парубок-повстанець-звязок.

Парубок. Мене Кулибаба прислав.

Андрій. Звязок?

Парубок. Так.

Андрій. Сідайте, товаришу, тим часом і спочивайте (*парубок сідає коло печи*). А я теж, мабуть, ляжу: треба хоч трохи спочити (*лягає на ослін і засипає. На сцені який час тиша. Раптом починається стрілянина: спочатку поодинокі стріли, далі густіш і густіш, чути татакання кулемету й вибухи бомб. Знадвору долітає метушня й гомін*).

Андрій (*вскакує*) Що таке?! Що сталось?.. (*До парубка*). Біжи до Віталія або Кулибаби—спитай, що трапилось (*парубок вибігає*)... Але що ж таке? Що могло трапитись? (*Біжить до вікна*). Не може ж бути, щоб так рано виступили... Ей, не вскочив бува. Віталій?.. Може все вже відкрилось... (*Вдивляється крізь вікно в темряву ночи. Стрілянина збільшується й лунають поодинокі людські вигуки*)... Біжать якісь люди...

Що за чортовина? Треба самому дізнатись. (*Витягає ноган і біжить до середніх дверей; в цей час біля вікна метушня збільшується; голос Віталія: Андрію! Швидче сюди!! В дверях Андрій наскакує на Паливоду, що переступив поріг*).

Ява IX

Паливода А!.. Ось де вони! Хлопці, до мене!.. (*Андрій намагається в нього стріляти, але Паливода хапає його за руку й між ними починається боротьба. Тим часом гайдамаки, що вбігли вже в хату, навалюються на Андрія позаду й звязують йому руки*).

Паливода (*поправляючи одяг*). Ач, чортяка! Ще й стріляти хотів!

(*Стрілянина на дворі поволі вщухає*).

Ява X

Входить Скалка й Значковий.

Скалка (*задоволено*). Здається, діло скінчено... Мої гайдамаки дали добру одсіч цій наволочі!

Значковий. Уже везде, пані атаман, ліквідіровано восстаніє. Остаткі мєстних большевіков зараз расстрєліваются возлє вінокуркі.

Скалка (*помітивши звязаного Андрія*). А це хто?

Паливода. Один, як виявилось, із головних організаторів більшовицького виступу.

Скалка. А-а-а... он що воно за птиця! Сотник української армії й організатор більшовицького повстання!.. Цікаво... Гм... Нема чого казати, добре...

Значковий. Я же вам казал, пані атаман, что большевікі, навєрно, путьом подкупа дєйствуют чєрєз нашіх людєй.

Ява XI

Вбігає схвильована Марійка.

Марійка. Панове! Де отаман? (*оглядаючись навколо, раптом бачить Андрія і від несподіванки відступає*).

Марійка. Андрію!!.. Ти тут?! (*Біжить до нього, але, помітивши його звязаним в оточенню гайдамаків, зупиняється*). Що з тобою?.. Андрію! Ти... ти був з ними?!..

Андрій (*спочатку здрігнувши всім тілом, далі штучно спокійно*). Як бачиш...

Марійка (*відступає назад; з жахом*). І ти... ти брав участь у повстанню?..

Скалка. Панно Марію, вам цей добродій знайомий?

Марійка (*опам'ятавшись, настирливо*). Розвяжіть! Чуєте—зараз же розвяжіть його! Ради мене зробіть це!..

Андрію, але як же... Андрієчку, як же це могло трапитись?.. Ні, ні, ні! Це якась помилка... цього не могло бути!

Скалка. Коли це ваш знайомий, панно Марію,— раджу вам тільки пошкодувати, що маєте такі знайомства: цей добродій зрадник своєї батьківщини—він більшовик!

Марійка. Ні, ні, ні! Що ви кажете? Лишіть! Це ніколи не могло бути, це якась страшна помилка... Адже так, Андрію?.. Вони помиляються, правда? Ну, ну... Андрієчку?.. Ну, так же? Ну, скажи ж їм, скажи, мій любий!.. Андрію!..

Скалка. Панно Марію! А тепер попрошу вас не перешкоджати допиту. Найкраще було б вам зовсім піти з цієї хати. (*До Андрія*). А ти... «товариш»! зараз будеш відповідати на запитання.

Андрій (*Марійці*). Ні, вони не помиляються... Я—ворог ваш! Ворог, з яким не можна помирити оборонців капіталу... ворог, якого не зрозуміють наймити буржуазії, що запродують свою ж таки батьківщину французьким рендарям. Ми з вами—смертні вороги...

Значковий. Іш ти, посмотрітє на нєго! Гдє кончал агітаторскіє курси?

Андрій (*з призирством*). Та, мабуть, же не в кадетському корпусі, як ви, шановний старшино!

Марійка. Але що ж це? Що?!.. (*На обличчю—велика внутрішня боротьба. Ламаючи з роспачу руки, одходить на бік кімнати*).

Скалка. Скільки грошей одержав у більшовиків?

Андрій. Ми за визволення процюючого люду грошей не беремо так, як за його експлоатацію старшини Петлюрівської армії—від парижських біржовиків.

Марійка. Андрію! Що ти робиш?..

Скалка. А, так ти ще й огризатись умієш!.. (*До гайдамаків*). В «земельний комітет» його на росход!

Марійка (*підбігаючи до Андрія, затуляє його своїм тілом*). Божевільні!.. Що ви хочете робити?!.. Лишіть його! Він не винен!.. він мій... лишить!.. Чуєте!.. Я його наречена!..

Скалка (*Марійці з притиском*). Панно!.. Ідіть геть! Кожна українка повинна одмовитись від такої дряні й плюнути йому межи очі!..

Андрій (*відступаючи від Марійки до стіни. В очах напружена воля*). Іди від мене до них... до своїх. Я тобі—чужий... Я більше не твій!.. Я належу тим, у кого порепані від праці руки, хто гніє по тюрмах, яких ви розстрілюєте, але які повстали вже і які... зметуть вас!

Марійка. Андрію! Мовчи!.. благаю тебе...

Скалка (*киває гайдамакам на Марійку*). Убрати її.

(*Два гайдамаки силою одводять Марійку, яка несамовито пручається, в дальній куток кімнати, де один гайдамака весь час держить її тоді, як другий повертається на старе місце*).

Марійка. Пустіть!.. Кати! Що ви зо мною робите?!..

Андрій (*виступає на крок вперед, високо піднявши голову. Вищий щабель натхнення, що межує з смертю*). Стріляйте! Я готов... Але будьте готові й ви, бо наближається час, коли визволений пролетаріят вчинить останній свій присуд над вами!..

Скалка (*гнівно до гайдамаків*). Стріляй! Чого дивитесь!

Марійка (*з силою роспачу намагається вирватись з рук гайдамаки, що тримає її*). Стрівайте!.. Що ви робите? Божевільні!.. Андрію!..

Андрій. Живи, всесвітня Рево...

(*Андрій падає мертвий на долівку*).

Марійка. Ай!.. Як?!.. (*Вирвавшись підбігає й падає на труп*). Андрію! Андрі... слухай!.. ти... Андрій! (*хапає голову трупу й несамовито дивиться в холодніючі очі*).

Скалка. Собаці—собача смерть!..

Ява XII

Хутко вбігає гайдамака.

Гайдамака. Батьку отамане! Вас негайно кличуть до штабу. В трьох верстах показались більшовицькі роз'їзди!

Скалка. Панове, до зброї!

(*Всі похапцем вибігають в середні двері. За коном метушня. Чути брязкіт зброї, тріск колес, грюкання гармат. Лунає українська команда. Відступають петлюрівські частини*).

. . . .

Марійка. Мовчиш?.. Заснув?.. Яка тиша... (*Дикими очима озирається довкола по порожній хаті*). Не руш. Спи... (*підводиться на ноги*). Тихо, тихо спи... А я... піду. Принесу тобі квіти... Свіжі, хороші квіти... червоні, як... (*раптом обертається до трупу*)... Ай!.. Кров!.. (*з жахом відступає до дверей*). Ні, ні!.. Не торкай!.. Це не я... ні, не я... Лежи... не руш!.. Я... я... я нічого... (*випорснула крізь одчинені двері з хати*).

. . . .

Сходить сонце. Проміння його все більше й більше пробивається крізь шибки вікна. На сцені тиша й пустка. З вулиці долітає здалека: «Смело товарищі в ногу!» «Ура!» «Слава!» Все це зливається в побідну пісню вільного пролетаріяту. В містечко входять червоні частини.

. . . .

- Завіса.

Кінець.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 082077741